

”Jokaisen lapsen ääni tulee kuulluksi päivittäin”

Lasten osallisuus päiväkotien toimintasuunnitelmissa

Pro gradu -tutkielma

Valtteri Vääri

Kasvatustieteiden tiedekunta

Yleinen kasvatustiede

Lapin yliopisto

2018

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Jokaisen lapsen ääni tulee kuulluksi päivittäin” – lasten osallisuus päiväkotien toimintasuunnitelmissa

Tekijä: Väveri, Valteri

Koulutusohjelma/oppiaine: Yleinen kasvatustiede

Työn laji: Pro gradu -työ [] Laudaturtyö [] Lisensiaatintyö []

Sivumäärä: 54

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata, miten lasten osallisuuden toteuttaminen näyttäytyy päiväkotien toimintasuunnitelmissa. Toimintasuunnitelmat ovat valtakunnallisiin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin sekä kunnan omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan pohjautuvia asiakirjoja, jotka toimivat varhaiskasvatuksen yksikkökohtaista toteuttamista ohjaavina asiakirjoina.

Teoriaosiossa tarkastelen tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Sijoitan toimintasuunnitelmat kontekstiinsa luomalla katsauksen varhaiskasvatuksen historiaan, lainsäädäntöön ja pedagogiikkaan Suomessa. Viimeisessä teorialuvussa tarkastelen lasten osallisuutta käsitteitä aiempia tutkimuksia.

Tutkimukseni on laadullinen ja sosiaalis-konstruktivistiseen lähestymistapaan pohjautuva. Tutkimusaineisto koostui yhteensä 74 toimintayksikön toimintasuunnitelmasta, jotka olivat vapaasi luettavissa Internetissä. Aineiston analysoinnin toteutin diskurssianalyysin keinoin pyrkien tulkitsemaan aineistosta lapsen osallisuuden toteuttamista ja edistämistä koskevia diskursseja.

Erilaisia lapsen osallisuuden mahdollistavia toimintatapoja löytyi aineistosta useita. Aikuisella nähtiin myös olevan merkittävä rooli lasten osallisuuden toteutumisessa. Merkittävimpiä lasten osallisuuden mahdollistavia toimintatapoja varhaiskasvatuksessa nähtiin olevan lasten mielipiteiden ja kiinnostuksen kohteiden huomiointi, turvallisen ja jokaista lasta kunnioittavan ilmapiirin ja toimintaympäristön luominen sekä lasten ottaminen mukaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin.

Tutkimuksen tuloksena jäsentyneet lapsen osallisuuden diskurssit antavat välineitä päiväkotien varhaiskasvatustyön toteuttamiseen. Niiden avulla voidaan havaita lapsen osallisuuden moniulotteisuutta sekä edistää lapsen osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa.

Avainsanat: osallisuus, varhaiskasvatus, diskurssianalyysi, varhaispedagogiikka

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi [X]

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi [X]

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	5
2 Teoreettinen tausta	8
2.1 Varhaiskasvatus	8
2.2 Paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma	10
2.3 Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma	11
2.4 Lapsen oikeudet ja osallisuus	11
2.5 Varhaiskasvatuksen pedagogiikka	15
2.6 Lasten osallisuuteen liittyviä aiempia tutkimuksia	16
3 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	19
4 Tutkimuksen toteutus.....	20
4.1 Aineistona toimintasuunnitelmat	20
4.2 Aineiston analysointi	21
4.3 Luotettavuus ja eettisyys	23
5 Tutkimustulokset.....	27
5.1 Lasten osallisuuden mahdollistavat toimintatavat	27
5.2 Aikuisen roolia korostava diskurssi	29
5.3 Oppimisympäristön ja toiminnan suunnittelu ja arviointi	33
5.4 Tasa-arvo ja yhteisöllisyys.....	34
5.5 Huoltajat lastensa asiantuntijoina	36
5.6 Kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelu	37
5.7 Oppimis- ja lapsikäsitukset	38
5.8 Vuorovaikutus osallisuuden rakentajana.....	39
6 Pohdinta	41
6.1 Pohdintaa aineistosta	41
6.2 Tulosten yhteenvetoa	42
6.3 Teoreettisesta viitekehyksestä ja metodologiasta	43
6.4 Tulosten peilautuminen teoriaan	44
6.5 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet	44
Lähteet	46

1 Johdanto

Länsimaisen demokratian ihanteeseen kuuluu ajatus aktiivisesta ja valistuneesta kansalaisesta, joka osallistuu päätöksentekoon. Nuorisobarometrin (2017) mukaan suomalainen nykynuori on kuitenkin haluton äänestämään eivätkä tätä kiinnosta poliittiset aatteet ja ideologiat. Nukkuvien puolue on jo pitkään ollut Suomen suurin puolue ja tyytymättömyys poliittiseen päätöksentekoon on lisääntynyt. Joonas-Hermannin Mäkinen kirjoittaa Ylen sivuilla julkaistussa kolumnissaan (13.11.2018) kuinka poliitikot ovat yhä etäämmällä tavallisesta kansasta ja miten rahasta on tullut merkittävä politiikkaa ohjaava voima. Julkisista palveluista leikataan, varallisuuserot kasvavat ja poliitikot jäävät vuodesta toiseen kiinni hämäristä kytköksistä sekä julkisten varojen väärinkäytöstä. Vähäosaisimmat eivät juurikaan viitsi äänestää, koska he oppivat kantapään kautta, ettei heidän asiaansa ajeta vaikka kuinka luvattaisiin. Tähän peilaten ihmisten passiivisuus on aivan ymmärrettävää.

Kasvava eriarvoisuus on viemässä meitä yhä kauemmaksi toimivasta edustuksellisesta demokratiasta. Mäkinen ehdottaa kolumnissaan keinoja, joilla kohti parempaa politiikkaa voitaisiin päästä. Se edellyttäisi ennen kaikkea kunnianhimoista aktiivisuutta yhteiskunnan ruohonjuuritasolta. Sitä, että epäkohtia ja epäreiluja poliittisia päätöksiä lähdettäisiin vastustamaan aktiivisesti alhaaltapäin. Suomen historiassa monet merkittävät uudistukset (mm. yhtäläinen äänioikeus, sananvapaus ja samaa sukupuolta olevien oikeus avioliittoon) ovat aiemminkin tapahtuneet aktiivisen kansalaisliikkehdinnän tuloksena.

Valmistuin lastentarhanopettajaksi Helsingin yliopistosta vuonna 2015. Varhaiskasvatus on opintojen ja työelämän kautta muodostunut minulle tärkeäksi yhteiskunnan alueeksi. Ymmärryksen lapsen varhaisten vuosien kasvusta ja kehityksestä on

syventänyt tietoaani myös siitä, miten merkittävää aikaa se ihmiselle hänen tulevaisuutensa kannalta on. Varhaislapsuudessa koetuilla asioilla on kauaskantoisia vaikutuksia ihmisen elämässä – hyvässä ja pahassa.

Varhaiskasvatustoiminnan keskeinen ulottuvuus on kasvatus, joka on sidoksissa vallitsevan kulttuurin perusolettamuksiin. Institutionaalinen varhaiskasvatus kytkeytyy ympäröivän kulttuurin lisäksi myös vallitseviin yhteiskunnallisiin oloihin. (Farquhar & White 2014; Alasuutari 2006.) Onkin kiinnostavaa tutkia onko yhteiskunnan tämän hetkinen passiivinen ilmapiiri jollain tavalla nähtävissä varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Koetaanko passiivisuus yhteiskunnallisesti ongelmaksi ja yritetäänkö siihen vaikuttaa ohjaamalla varhaiskasvatuksen toteutusta tiettyyn suuntaan?

Veera Hyvönen on tarkastellut pro gradu -tutkimuksessaan (2017) lasten osallisuuden ilmenemistä vuonna 2016 ilmestyneissä valtakunnallisissa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Tutkimuksen keskeisten tulosten mukaan osallisuudesta oli mainintoja asiakirjassa useassa kohdassa. Osallisuuden käsitettä ei Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ollut kuitenkaan tarkemmin avattu, jolloin osallisuutta tukevan ja vahvistavan pedagogiikan käytäntöön soveltaminen jää kuitenkin viime kädessä lastentarhanopettajan ammattitaidon ja tulkinnan varaan.

Tässä tutkimuksessa siirryn valtakunnallisista suunnitelmista askeleen lähemmäs päiväkodin arjessa toteutettavaa varhaiskasvatusta tutkimalla lasten osallisuuden diskursseja Vantaan kaupungin kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmissa. Toimintasuunnitelmat ovat Vantaalla yksikkökohtaisia asiakirjoja, jotka pohjautuvat Valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2016) sekä Vantaan kaupungin omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan (2017). Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma ohjaa varhaiskasvatuksen toimintayksiköjä laatimaan yksikkökohtaiset toimintasuunnitelmat, joiden tarkoitus on tehdä paikallisia tarkennuksia kaupungin omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan (Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2017, 6). Mielenkiintoni toimintasuunnitelmien

tutkimiseen herätti niistä jokaisesta löytynyt osio lasten osallisuudesta. Toimintasuunnitelmat olivat vapaasti luettavissa Vantaan kaupungin Internet-sivuilla. Tutkimusaineistoni koostuu yhteensä 74 toimintayksikön toimintasuunnitelmasta.

2 Teoreettinen tausta

2.1 Varhaiskasvatus

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016, 14) mukaan varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatus palveluna edistää lasten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä ehkäisee syrjäytymistä, mutta samalla myös tukee huoltajia kasvatustyössä sekä mahdollistaa heidän osallistumisensa työelämään tai opiskeluun. Varhaiskasvatuksessa opitut tiedot ja taidot vahvistavat lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. Varhaiskasvatuksessa lapset mielletään kansalaisiksi, joilla on oikeus laadukkaaseen ja rikkaaseen elämään ja sivistykseen omana itsenään, ei vain perheidensä jäsenenä (Karila ym. 2017, 11).

Hujala-Huttunen & Järvi (1996) ilmaisevat varhaiskasvatuksen tehtävän kaksijakoisuuden sanomalla, että vanhempien kannalta tehtävänä on sosiaalipalvelun tarjoaminen ja lapsen kannalta varhaispedagogiikan toteuttaminen. Varhaiskasvatusta voidaankin kuvata sekä pedagogisena että yhteiskunnallisena alana (Raittila ym. 2017, 60).

Varhaiskasvatuksen käsite hahmottui englanninkielisen Early Childhood Education -termin pohjalta ja se otettiin käyttöön Suomessa 1970-luvun alussa. Varhaiskasvatus määriteltiin käytännön kasvatustyön lisäksi oppiaineeksi ja tieteenalaksi. 1980-luvulle asti varhaiskasvatuksella tarkoitettiin alle kouluikäisten parissa sekä kasvatusinstituutioissa että kodeissa tapahtuvaa opetus- ja kasvatustoimintaa. Nykyisin varhaiskasvatuksella viitataan kuitenkin pääasiassa yhteiskunnan palvelujärjestelmän tarjoamaan formaaliin hoitoon, kasvatukseen ja opetukseen. (Alila ym. 2014, 14.)

Varhaiskasvatusta on määritelty monin eri tavoin yhteiskunnallisesta tilanteesta riippuen (Härkönen 2003; Karila ym. 2001; Pukk 2015; Välimäki & Rauhala 1998). Kunkin aikakauden näkemykset varhaiskasvatuksen tehtävästä ovat vaikuttaneet määritelmiin (Helenius 2008). Historian kuluessa varhaiskasvatusta on kuitenkin pääosin järjestetty perheille sosiaalipalveluna, jolloin on puhuttu päivähoidosta ja toteutuksessa on korostunut lasten perustarpeista huolehtiminen (OKM 2014, 8–21).

Ensimmäinen varhaiskasvatusta koskeva lainsäädäntö julkaistiin lapsen päivähoitoa koskevana lakina vuonna 1973. Se määritteli päivähoidon muodoiksi päiväkodin, perhepäivähoidon ja leikkitoiminnan. Lasten päivähoitoa koskevaa lakia on vuosikymmenten aikana muokattu ja täydennetty useita kertoja. Vuonna 2013 varhaiskasvatuksen valtakunnallinen ohjaus siirtyi sosiaali- ja terveysministeriöstä opetus- ja kulttuuriministeriölle, jonka tehtävä on nykyisin ohjata, valvoa ja suunnitella varhaiskasvatusta sekä valmistella sitä koskevaa lainsäädäntöä. (Karila ym. 2017, 11–16, 113.) Päivähoitolakia (L 36/1973) uudistettiin ja nimi muutettiin Varhaiskasvatuslaiksi 1.8.2015 alkaen. Nykyään varhaiskasvatus määritellään osaksi suomalaista koulutusjärjestelmää.

Tuorein uudistus varhaiskasvatuslakiin on 1.9.2018 voimaan tullut varhaiskasvatuslaki (L 540/2018), joka kumosi aiemman päivähoitolakiin pohjautuvan varhaiskasvatuslain (L 36/1973) sekä päivähoitoasetuksen (L 239/1973). Uudessa varhaiskasvatuslaissa käytetään käsitettä päivähoidon sijasta käsitettä varhaiskasvatus. Merkittävimmät uudistukset uudessa varhaiskasvatuslaissa liittyvät varhaiskasvatuksen henkilöstöön ja varhaiskasvatuksen tiedontuotannon kehittämiseen.

Tutkimusaiheeni kannalta merkittävimmät uudistukset olivat kuitenkin jo vuoden 2016 varhaiskasvatuslakiin kirjatut kohdat, jotka koskivat pedagogiikan esiin tuomista ja varhaiskasvatuksen tavoitteita ja määrittelyä. Nämä kohdat ovat pysyneet ennallaan myös uudessa varhaiskasvatuslaissa (L 540/2018, 2§ & 3§). Lain kolmannen artiklan

kohdassa luetelluista tavoitteista varsinkin kohdat 5, 9 ja 10 ovat oleellisia tutkimukseni kannalta:

- ”5) turvata lasta kunnioittava toimintatapa ja mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä;
- 9) varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin;
- 10) toimia yhdessä lapsen sekä vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi” (L 540/2018)

Nämä tavoitteet on kirjattu sellaisenaan myös valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2016), joka on varhaiskasvatuksen järjestäjä oikeudellisesti velvoittava määräys, jonka mukaan paikalliset ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan ja varhaiskasvatus toteutetaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tehtävänä on tukea ja ohjata varhaiskasvatuksen järjestämistä, toteuttamista ja kehittämistä sekä edistää laadukkaan ja yhdenvertaisen varhaiskasvatuksen toteutumista koko maassa.

2.2 Paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma

Varhaiskasvatuksen järjestäjien tulee laatia valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat. Varhaiskasvatussuunnitelman laatimisvelvoite koskee myös kunnan hankkimaa muuta varhaiskasvatusta ja kunnan valvomaa yksityistä lasten päiväkotitoimintaa tai yksityistä perhepäivähoitoa. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat ovat velvoittavia ja niitä tulee arvioida ja kehittää. Paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma voidaan laatia kaikkia toimintamuotoja koskevaksi tai kullekin toimintamuodolle erikseen. (Vasu 2016, 9.)

Varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan siten, että se määrittelee, ohjaa ja tukee varhaiskasvatuksen järjestämistä paikallisesti Suunnitelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon paikalliset erityispiirteet, mahdolliset pedagogiset painotukset, lasten tarpeet sekä varhaiskasvatusta koskevan arviointitiedon ja kehittämistyön tulokset. Paikalliset suunnitelmat voivat tarkentaa valtakunnallisia perusteita, mutta ne eivät voi sulkea pois mitään lain, asetuksen tai varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden edellyttämää tavoitetta tai sisältöä. (Vasu 2016, 9.)

2.3 Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta laadittu paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma. Se on hyväksytty Opetuslautakunnassa 15.5.2017. (Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2017.) Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmaan on kirjattu, että kaupungin varhaiskasvatuksen toimintayksiköiden on laadittava sen pohjalta omat vuosittaiset toimintasuunnitelmansa, jonka toteutumista on arvioitava kaksi kertaa vuodessa. Toimintasuunnitelma on täten paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman yksikkökohtaisesti tarkennettu ja yksikön toimintaa ohjaava asiakirja. Varhaiskasvatusta toteutetaan lapsiryhmissä Vantaan varhaiskasvatussuunnitelman sekä toimintayksikkö- ja lapsiryhmätason suunnitelmien pohjalta. (Vantaan vasu 2017, 6–7.)

2.4 Lapsen oikeudet ja osallisuus

Lapsen oikeuksien sopimus on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vuonna 1989 hyväksytty ihmisoikeussopimus. Sopimuksen keskeinen periaate on lapsen etu ja se yksilöi erityisesti lapsille kuuluvat ihmisoikeudet ja tunnustaa lapset itsenäisiksi oikeuksien haltijoiksi. Sopimuksen ratifioineet maat sitoutuvat huomioimaan lapsen edun kaikessa lasta koskevassa toiminnassa ja päätöksenteossa. Suomi on ratifioinut sopimuksen vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimuksen tavoitteet on tiivistetty kolmeksi

periaatteeksi, jotka velvoittavat sopimuksen vahvistanutta valtiota turvaamaan lapsille tarpeellisen suojelun, hoivan ja huolenpidon (protection), riittävän elintason (provision) sekä oikeuden ja mahdollisuuden osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon (participation). (Turja & Vuorisalo 2017.)

Osallisuuden käsitteen avulla voidaan tarkastella millä tavalla ihminen on osallinen omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa (Ylitapio-Mäntylä 2017, 146). Nivalan (2010, 19) mukaan lasten osallisuus tarkoittaa lasten mahdollisuuksia tulla kuulluksi ja vaikuttaa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsen mielipidettä kuunnellaan hänen asioistaan päätöksiä tehtäessä. Kun lapsi pääsee osallistumaan omien asioidensa käsittelyyn ja päätöksentekoon, kasvatustyön tehokkuus lisääntyy. Osallisuus lisää lapsen tietoa ja ymmärrystä sekä mahdollistaa yhteisen arvioinnin. Lapsen osallisuuden toteutuminen kasvatusinstituutioissa edistää sitä, että kasvatustoiminta on lapselle mielekästä. (Paasivirta 2012, 242.)

Osallisuus käsitteenä korostaa sitä eroa, että lapsi tulee kuulluksi ja pääsee osallistumaan sekä vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. Lapsella ei ole kuitenkaan yhdenvertaista valtaa ja vastuuta päätöksentekoon suhteessa aikuisiin, joilla on vastuu lapsen edun mukaisista päätöksistä. Tämä on perusteltua, sillä lapsella ei nähdä olevan vielä riittävää elämänkokemusta ja kykyä arvioida ja vertailla eri vaihtoehtojen vaikutusta kasvuunsa ja elämäänsä. On tärkeää erottaa osallisuuden ja päätösvallan ero. (Pajulammi 2014, 144.)

Wongin ym. (2010, 103) kuvaavat osallisuutta voimaantumisen ja valtautumisen käsitteiden kautta. Keskeistä on lapsen kokemus osallisuudestaan ja omista kyvyistään olla määrittelemässä toiminnan sisältöjä ja tapoja. Siitosen (1999, 189) mukaan voimaantumisen prosessissa sosiaaliset rakenteet ja olosuhteet ovat usein merkityksellisiä, minkä vuoksi voimaantuminen voi jossain ympäristössä olla todennäköisempää kuin toisessa. Ympäristöön liittyviä rakenteita ja olosuhteita ovat muun muassa tasa-arvoisuus, yhteistoiminta, yhteisten päämäärien asettaminen,

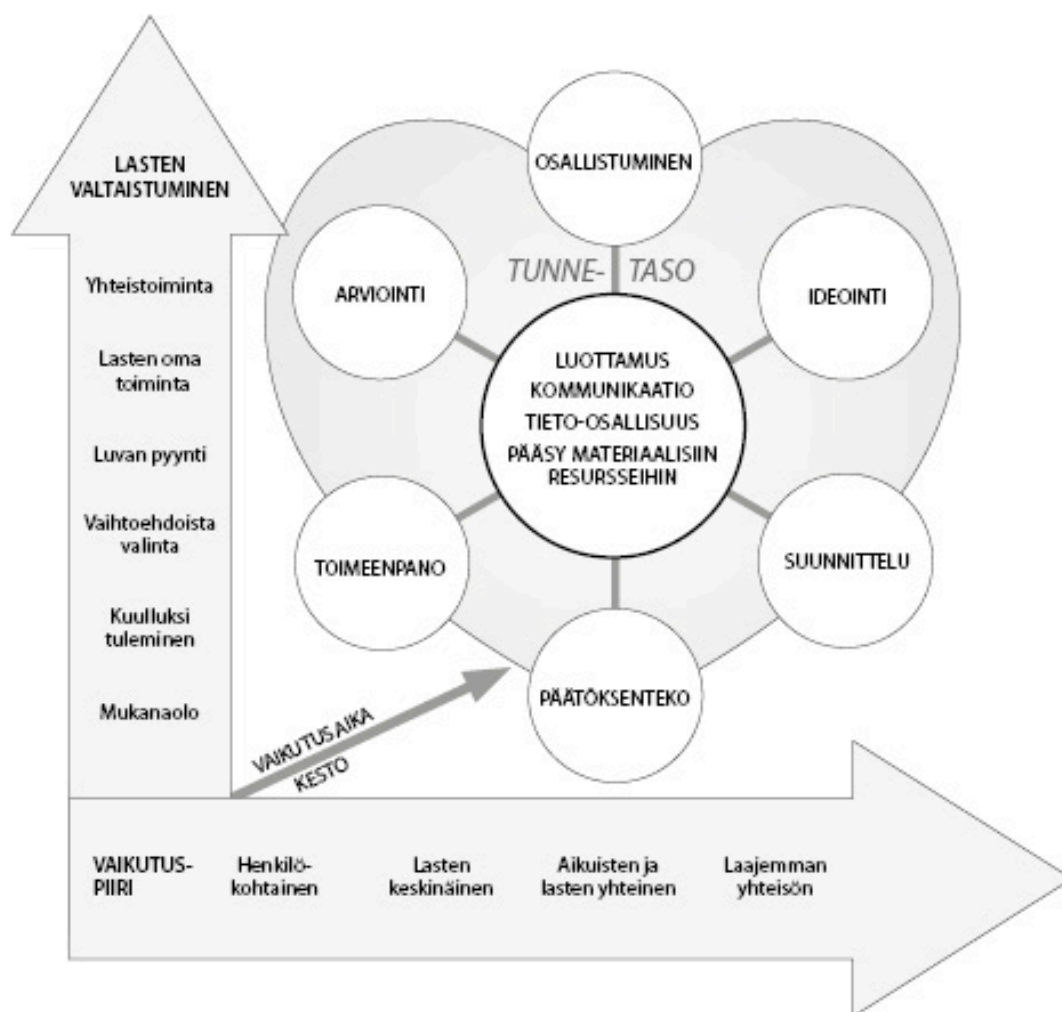
ilmapiirin avoimuus ja toisten arvostaminen. Tätä kautta voimaantuminen ja osallisuus liittyvät ihmisoikeuksiin.

Hanhivaaran (2006, 32) mukaan osallisuudessa on kysymys yksilön kokemuksesta, jonka syntymiseen yhteisöllä on keskeinen vaikutus. Tällöin on tärkeää pohtia, mihin lapset osallistuvat ja mihin he ovat osallisena sekä sitä, millainen osa yhteisöä he ovat. Mannionin (2007) mukaan on tärkeää nähdä lasten osallistuminen lasten ja aikuisten sukupolvien välisenä, sosiaalisena toimintana ja suhteena. Thomas (2000, 175–176) puolestaan on kuvannut osallisuuden rakentuvan mahdollisuuksien kautta. Näitä ovat mahdollisuus valita oma osallistumisensa, mahdollisuus saada tietoa tilanteesta ja omista oikeuksistaan, mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin, mahdollisuus ilmaista näkemyksensä ja ajatuksensa, mahdollisuus saada tukea ja apua omaan osallistumiseensa sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin jollain tasolla.

Karimäen (2008, 3) mukaan osallisuus muuttaa lasten ja aikuisten suhdetta tasavertaisempaan suuntaan, kun lapsille avautuu osallisuuden kautta mahdollisuus tietoon, mielipiteen ilmaisemiseen ja vaikuttamismahdollisuuksiin. Virkki ym. (2012) toteavat kuitenkin, että tämän toteutumiseksi lapset kuitenkin tarvitsevat aikuisia, jotka voivat luoda heille mahdollisuuksia ja edellytyksiä osallisuuteen. Kun lapsi kokee, että hän tulee kuulluksi ja nähdyksi omassa maailmassaan sekä kokee, että häntä kiinnostavat asiat, aikomukset ja näkemykset otetaan huomioon ja kohdataan kunnioittavalla tavalla, lapselle syntyy osallisuuden kokemus (Pramling Samuelsson & Sheridan 2003, 71–72).

Turja (2017) kuvaa lasten osallisuuden moniulotteisuutta luomansa mallin (ks. kuvio 1) avulla. Mallissa osallisuus koostuu neljästä ulottuvuudesta jotka ovat lasten valtaistuminen, vaikutuspiiri, ajallinen ulottuvuus sekä tunnetaso. Valtaistumisen ulottuvuudessa lasten osallisuutta tarkastellaan aikuisen ja lapsen välisenä valtasuhteena. Tätä valtasuhdetta ja siitä määräytyvää osallisuuden vaihtelua ovat eri tutkijat kuvanneet toisiaan muistuttavilla osallisuuden askelmamalleilla (Hart 1992;

Shrier 2001; Virkki 2015). Valtaistumisen ulottuvuutta tarkasteltaessa on huomioitava, että lasten valtaistumisen määrä voi vaihdella tilanteesta toiseen, eikä tiettyä päiväkotiryhmää tai toimintaa voida määrittellä vain yhdellä osallisuuden askelmalla toimivaksi (Kirby ym. 2003). Valtaistuminen on myös Turjan mallissa kuvattu askelmin. Alimmille askelmille Turja on erottanut mukanaolon ja kuulluksi tulemisen lisäksi lasten luvan kysymiset. Luvanpyyntikulttuuriin perustuva osallisuus sisältää lasten aloitteellisuutta ja siten suosii aktiivisimpia lapsia. Tällöin päätöksen teko jää lopulta aikuisille. Lisäksi valtaistumisen ulottuvuuteen kuuluu mahdollisuudet valita valmiista vaihtoehdoista, jossa lapsen valtaistumisen aste määräytyy sen mukaan, miten paljon valinnanmahdollisuuksia on tarjolla ja missä määrin lapset itse ovat saaneet olla suunnittelemassa valittavia kohteita. (Turja 2017.)

KUVIO 1. Malli lasten osallisuudesta (Turja 2017).

Toisen ulottuvuuden lasten osallisuuden mallissa muodostaa vaikutuspiiri eli se, keitä kaikkia se tilanne, toiminta tai asia koskee, johon osallistutaan ja johon vaikutetaan (Hill ym. 2004). Vaikutuspiiri etenee henkilökohtaisista asioista yhä laajempaan ympäröivään yhteisöön. Lasten osallisuuden mallin kolmas eli ajallinen ulottuvuus liittyy siihen, että osallisuuteen liittyvä toiminta voi olla lyhyt- tai pitkäkestoista ja vaikutuksiltaan kertaluonteista tai kauaskantoista. Neljäs ulottuvuus eli tunnetaso liittyy osallisuuden tunteen muodostumiseen. Osallisuudesta saadut kokemukset kasvattavat sekä lapsissa että aikuisissakin luottamusta itseen ja muihin sekä tunnetta yhteenkuuluvuudesta, hyväksytyksi tulemisesta ja pätevydestä (Stenvall & Seppälä 2008). Myönteiseen minäkuvaan liittyy myös lasten tietoisuus siitä, että heitä kuullaan ja he pääsevät vaikuttamaan. Tietoisuus omasta vaikuttamisesta lisää lasten itsetuntoa ja voimaantumisen tunnetta (Turja 2007). Hillin ym. (2004) mukaan osallisuuden tunne muodostuu hyvin yksilöllisesti, mutta perustana voidaan pitää lasten kokemusta siitä, että he ovat aidossa ja myönteisessä vuorovaikutuksessa muiden, etenkin aikuisten kanssa.

2.5 Varhaiskasvatuksen pedagogiikka

Tutkimukseni teoreettisiin käsitteisiin kuuluu osallisuuden lisäksi oleellisesti myös pedagogiikka. Pedagogiikan käsite on valtakunnallisissa varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa vahvasti sidoksissa varhaiskasvatuksen käsitteeseen. Valtakunnallisissa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatus määritellään ”suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaksi kokonaisuudeksi, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka” (Vasu 2016, 8). Pedagogiikka tarkoittaa tapaa, jolla opetus järjestetään sekä sen näkemyksellisiä kasvatuksellisia periaatteita (Hellström 2008, 296).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pedagogiikka perustuu määriteltyyn arvoperustaan, käsitykseen lapsesta, lapsuudesta sekä oppimisesta. Pedagogiikalla tarkoitetaan monitieteiseen, erityisesti kasvatus- ja varhaiskasvatustieteelliseen tietoon perustuva, ammatillisesti johdettua ja ammattihenkilöstön toteuttamaa suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa lasten hyvinvoinnin ja oppimisen toteutumiseksi. Pedagogiikan painottuminen varhaiskasvatuksen kokonaisuudessa edellyttää pedagogista asiantuntemusta sekä sitä, että henkilöstöllä on yhteinen ymmärrys siitä, miten lasten oppimista ja hyvinvointia voidaan parhaalla tavalla edistää. (Vasu 2016, 20.)

Siljander (2015) luonnehtii pedagogiikan ja kasvatustieteen käsitteiden eroa siten, että pedagogiikkaa käytetään yleensä laajempänä käsitteenä sisältäen sekä kasvatuksen teoreettisen puolen että kasvatuskäytännön. Pedagogiikkaan ja sen rakentumiseen liittyvät oleellisesti kasvatus, sivistys ja sivistettävyyys, jotka ovat pedagogiikan teoreettisen toimintaperiaatteen keskiössä. Kasvatustoiminta on tavoitteellista ja tarkoituksellista kasvatettavan kasvun prosessiin vaikuttamista. Se voidaan jakaa myös tietoiseen (intentional) ja ei-tietoiseen (functional) kasvatukseen. (Siljander 2015.)

Varhaiskasvatuksen pedagogiikassa keskustelua on herättänyt muun muassa se, miten lapsen ääni, kuuleminen ja osallistuminen ovat otettu mukaan päätöksentekoon. Lapsen ilmaisun tapoja voidaan arkisessa kanssakäymisessä tarkastella monitulkintaisesti. (Alasuutari ym. 2014, 66.)

2.6 Lasten osallisuuden liittyviä aiempia tutkimuksia

Lasten osallisuutta päiväkodin kontekstissa on tutkittu viime vuosina melko paljon. Ruotsissa Sandberg ja Eriksson (2010) sekä Pramling Samuelsson ja Sheridan (2003) ovat tutkineet esiopetushenkilöstön käsityksiä lasten osallisuudesta. Esiopetuksen henkilöstö liitti näissä tutkimuksissa osallisuuden käsitteeseen demokratian, hyvinvoinnin, vuorovaikutuksen, viestinnän ja aktiivisuuden käsitteet.

Norjassa Bae (2009) on tehnyt tutkimusta päiväkotilasten osallisuudesta. Hänen tutkimuksessa ilmeni, että lasten osallisuuden kokemukset liittyvät vuorovaikutussuhteisiin, luottamukseen ja toisen osapuolen kunnioitukseen. Tutkimuksen mukaan lasten kokema osallisuus on suurinta leikissä, jossa heillä on mahdollisuus toteuttaa aloitteitaan ja ilmaista itseään. (Bae 2009, 400.)

Uudessa Seelannissa lasten osallisuutta tutkineen Nylandin (2009, 32–33) mukaan lapsen osallisuus jää arkipäivän toiminnoissa helposti huomioimatta siitä huolimatta, että se on tiedostettu ja tunnustettu asia poliittisten päättäjien, tutkijoiden ja käytännön varhaiskasvatuksen toteuttajien keskuudessa. Tämä johtuu Nylandin mukaan tiukoista rutiineista, jotka määrittävät lapsen päivän kulkua.

Australiassa Theobald ja Kultti (2012) ovat tutkineet lasten osallisuuden ilmenemistä esiopetusikäisten lasten ja heidän opettajiensa välisessä puheessa. Tutkimuksen mukaan erilaisia vuorovaikutustyyplejä sekä pienryhmätoimintaa hyödyntäneet opettajat edistivät lasten osallisuutta. Theobaldin ja Kulttin mukaan lasten tasavertaisuuden ja yhteistyön edistäminen onnistuu parhaiten silloin, kun kasvattajat määrittelivät uudelleen oman roolinsa suhteessa lapsiin. Lasten ottaminen toiminnan suunnitteluun edistää lasten osallisuutta.

Venninen, Leinonen & Ojala (2010, 17–18) ovat Suomessa tutkineet päiväkotien kasvatushenkilöstön käsityksiä lasten osallisuudesta ja sen mahdollistamisesta varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksen mukaan lasten osallisuus toteutuu parhaiten leikissä. Leikkiin liittyy myös suurin osa lasten tekemistä aloitteista ja päätöksentekomahdollisuuksista. Päätöksentekomahdollisuudet myös lisääntyvät lapsen iän myötä, jolloin eniten mahdollisuuksia on esiopetusikäisillä lapsilla. Lapsia osallistavista päätöksentekomenetelmiä olivat tutkimuksen mukaan yhteiset keskustelut sekä äänestämisen. Myös aikuisen aktiivisuus kysellä ja kuulla lasten mielipiteitä osoittautuivat merkittäväksi vaikuttamisen tavaksi lapsille. Venninen ym.

korostivat myös myönteisen ilmapiirin ja olosuhteiden luomista keinona lasten osallisuuden toteutumisessa.

Virkki (2015) on tutkinut väitöskirjassaan varhaiskasvatusta toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Tutkimuksen mukaan lasten osallisuus on riippuvainen siitä, millaiseksi heidän toimijuutensa päiväkodin toiminnassa mahdollistuu. Virkki on hahmotellut tutkimustuloksissaan lasten osallisuuden neljä ulottuvuutta sisältäväksi abstraktiksi malliksi. Nämä neljä ulottuvuutta ovat lapset kasvattajien toiminnan kohteina, lapset ympäristöstä ohjautuvina toimijoina, lapset yhdenvertaisina toimijoina toistensa ja kasvattajien kanssa sekä lapset omaehtoisina toimijoina. Ulottuvuudet eivät ole Virkin mukaan toisiaan poissulkevia, mutta lasten osallisuus määrittyy jokaisessa kuitenkin eri tavoin. Virkki huomauttaa, että lasten osallisuus liittyy myös osallistamiseen, jolla tarkoitetaan lasten mukaanottamista.

Hyvönen (2017) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan lapsen osallisuuden diskursseja valtakunnallisissa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016). Tutkimuksen mukaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) oli vahvasti näkyvillä lasten osallisuuteen liittyviä diskursseja vaikka osallisuutta itsessään ei ollut tarkemmin määritelty.

Kettunen (2018) on pro gradu -tutkielmassaan tutkinut sosiaalisen todellisuuden rakentumista lasten ja nuorten kasvatussuunnitelmissa. Tutkimuksen tuloksissa ilmeni, että suunnitelmissa rakentui enemmän lasten ja huoltajien osallisuutta rajaavaa kuin osallisuutta tukevaa diskurssia. Osallisuutta rajaavina tekijöinä nähtiin ammattikielen käyttö sekä toimijoille asettuvat subjektipositiot, joissa lapsi oli lähinnä puheen kohteen positiossa.

3 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on kuvata Vantaan kaupungin kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmissa rakentuvia lapsen osallisuuden diskursseja. Tutkimukseni aineisto koostuu yhteensä 74 toimintasuunnitelmasta. Käsittelen tutkimusaineistoa Varhaiskasvatuslaissa asetettuja lasten osallisuuden mahdollistamista ja vaikuttamismahdollisuuksia koskevia tavoitteita (L 540/2018, 3§) mukailten.

Tutkimukseni pääkysymys on:

Millaisena lapsen osallisuuden toteuttaminen näyttäytyy Vantaan kaupungin kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmissa?

Tarkennan pääkysymystä seuraavien alakysymysten avulla:

1. Millaisista toiminnoista osallisuus rakentuu päiväkotien toimintasuunnitelmissa?
2. Miten osallisuutta tuetaan päiväkotien toimintasuunnitelmissa?

4 Tutkimuksen toteutus

Toteutan tutkimukseni laadullisena tutkimuksena. Aineisto on laadullista, valmista tekstiaineistoa, jonka analysoin laadullisin menetelmin. Valmis, eli luonnollinen aineisto tarkoittaa Alasuutarin (2011, 121) mukaan sellaista aineistoa, jota tutkija ei itse ole tuottanut tutkimustaan varten esimerkiksi haastattelemalla tai havainnoimalla, vaan se on olemassa tutkimuksen tekemisestä ja tekijästä riippumatta.

4.1 Aineistona toimintasuunnitelmat

Päädyin tutkimusaiheeseeni monien mutkien kautta. Minulla ehti olla monta ideaa tutkimusaiheeksi, mutta aineiston kerääminen osoittautui kaikkien kohdalla kynnyksysymykseksi. Olin kerännyt kandidaatin tutkielmani aineiston haastattelemalla ja halusin tällä kertaa kokeilla jotain toista aineistonkeruutapaa. Lopulta keksin, että voisin hyödyntää aineistona päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmia. Aloin kahlaamaan läpi eri kaupunkien Internet-sivuja varhaiskasvatussuunnitelmia etsien. Lopulta huomasin, että lähes kaikki Vantaan kaupungin päiväkotien toimintasuunnitelmat löytyivät verkosta. Päädyin käyttämään tätä aineistonani muutamastakin syystä. Ensinnäkin, aineiston kerääminen onnistui helposti, kun toimintasuunnitelmat olivat vapaasti luettavissa verkkosivuilla. Toiseksi, toimintasuunnitelmat olivat kaikki tehty vuonna 2017 ilmestyneen Vantaan varhaiskasvatussuunnitelman pohjalta, eli ne olivat tuoreita asiakirjoja sisältäen ajankohtaista tekstiä. Lisäksi aineiston määrä oli riittävä pro gradu -tutkimukseen sisältäen yhteensä 74 toimintayksikön toimintasuunnitelman. Toimintasuunnitelmat eivät itsessään olleet muutamaa sivua pidempiä, mutta omaan tutkimusaiheeseeni ne sopivat oikein hyvin, sillä jokaisesta suunnitelmasta löytyi oma osionsa lasten osallisuudesta. Näihin osioihin keskitin erityisesti huomioni aineistoa analysoidessani.

4.2 Aineiston analysointi

Analysoin tutkimusaineistoani diskurssianalyysin keinoin. Diskurssianalyysi nojaa vahvasti sosiaaliseen konstruktionismiin. Analyysissä keskitytään pohtimaan, millaista todellisuutta teksteissä ja puheessa esiintyvät diskurssit rakentavat. Tutkimusasetelma perustuu käsitykseen, jonka mukaan kasvatussuunnitelmat ja tässä tapauksessa toimintasuunnitelmat tuottavat tietynlaista toimintaa ja puhetta lapsen kasvusta (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006). Tämä näkökulma korostuu tarkastellessani toimintasuunnitelmien rakentamaa lapsen osallisuutta. Diskurssianalyysiä voidaan käyttää tutkittaessa valmiita kirjoituksia, kuten tässä tutkimuksessa aineistona olevia toimintasuunnitelmia. Diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen, vakiintunut tutkimusmenetelmä, vaan pikemminkin väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia. Jokinen, Juhila & Suoninen (2016) näkevät tämän viitekehysten rakentuvan seuraavista teoreettisista lähtöoletuksista:

1. kieli sosiaalisen todellisuuden rakentajana
2. useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolo
3. merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuus
4. toimijoiden kiinnittyminen merkityssystemeihin
5. kielenkäytön seurauksia tuottava luonne

Kielenkäyttö on käytäntö, joka ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan merkityksellistää ja samalla järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuntaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Käyttäessämme kieltä me konstruomme, eli merkityksellistämme ne kohteet, joista puhumme tai kirjoitamme. Diskurssianalyysille on ominaista juuri tämänkaltaisten ulkoista maailmaa luovien konstruktioiden, niiden vakiintumisen ja vaihteluiden, näkyväksi tekeminen ja eksplikointi. (Fairclough 2013.) Konstruktiivisuuden ajatus liittyy kiinteästi kielen jäsentämiseen sosiaalisesti jaettuina merkityssystemeinä. (Jokinen ym. 2016). Diskurssianalyysissä diskurssit nähdään erottamattomina kontekstistaan, tietystä

ajasta ja paikasta. Tällä tavoin pyritään ymmärtämään, kuinka diskurssit aktualisoituvat sosiaalisissa käytännöissä. Eräänlaisena kontekstina toimivat ne reunaehdot, joiden puitteissa teksti on tuotettu. (Jokinen ym. 2016, 35.)

Merkityssystemit rakentuvat lukuisissa, erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Niitä ei kuitenkaan ole välttämätöntä ymmärtää ainoastaan sanojen ja lauseiden kokonaisuuksiksi, vaan merkityssystemeissä on osansa myös ilmeillä, eleillä, kuvilla ja teoilla. (Jokinen ym. 1993, 27.) Nämä puolet jäivät kuitenkin tässä tutkimuksessa huomiotta aineiston koostuessa vain kirjoitetusta tekstistä. Jokisen ym. (1993) mukaan merkityssystemi ei ole yksi, yhtenäinen kokonaisuus, vaan sosiaalinen todellisuus ilmenee meille useina rinnakkaisina maailmaa merkityksellistävänä systeeminä, jotka voivat olla myös ristiriidassa keskenään. Merkityssystemejä voidaan kutsua myös diskursseiksi tai repertuaareiksi. Tässä tutkimuksessa päädyin puhumaan merkityssystemeistä diskursseina, sillä se sopii paremmin institutionaalisten käytäntöjen tutkimiseen. (Jokinen 1993, 24, 27.)

Analysointivaiheen alussa kopioin toimintasuunnitelmat erilliseen Word-dokumenttiin analysointia varten. Aineistoa analysoidessani lähdin liikkeelle merkityssystemien eli diskurssien etsimisestä. Pyrin tulkitsemaan ja etsimään aineistosta lasten osallisuuden diskursseja motivoitunein silmin. Samalla tiedostin, että tutkijana tein aktiivista valintaa siitä, mitä nostan aineistosta esille (Jokinen ym. 2016, 418). Sosiaalisessa todellisuudessamme ei leijaile ympäriinsä diskursseja, vaan tutkijan tehtävä on analysoida ja tulkita moninaista puhe ja tekstiavaruutta muodostaen runsaasta varannosta ikään kuin ytimekkäämpiä tiivistyksiä (Jokinen ym. 1993, 28). Tiivistysten, eli diskurssien muodostaminen oli helpompaa, kun sitä ohjasi taustalla oleva kysymys lasten osallisuudesta. Tällä tavoin tulkiten muodostin aineistosta seuraavat kahdeksan lasten osallisuuden diskurssia: lasten osallisuuden mahdollistavat toimintatavat, aikuisen roolia korostava diskurssi, oppimisympäristön ja toiminnan suunnittelu, tasa-arvo ja yhteisöllisyys, huoltajat lastensa asiantuntijoina, kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelu, oppimis- ja lapsikäsitteet sekä vuorovaikutus. Tämän jälkeen maalasin

aineistotekstistä näitä diskursseja käsittelevät kohdat jokaisen omalla värillään. Diskurssit, kuten merkityssysteemit yleisesti, ilmenivät toimintasuunnitelmissa limittäin ja lomittain, mutta jokaisesta muodostuneesta diskurssista löytyi kutakin ilmentäviä esimerkkejä.

Analyysin kautta muodostuneita diskursseja avataan seuraavissa tuloslukuissa. Peilaan tuloksia myös varhaiskasvatusta ohjaaviin asiakirjoihin (Vasu 2016 & Vantaan Vasu 2017) sekä varhaiskasvatusta käsittelevään kirjallisuuteen. Käytän lainausten yhteydessä toimintasuunnitelmista lyhennettä Tosu, jonka perään olen merkinnyt kyseisen toimintasuunnitelman järjestysnumeron. Toimintasuunnitelmat eivät olleet Word-dokumentissa missään erityisessä järjestyksessä, vaan olen numeroinut ne vain sen mukaan kuin olen ne dokumenttiin lisännyt. Numeroin toimintasuunnitelmat analysointia ja niiden lainaamista helpottaakseni, mutta myös lainausten paikantamista lukijalle selkeyttäakseni.

4.3 Luotettavuus ja eettisyys

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan osuus tutkimusprosessissa on merkittävä. Tässä tutkimuksessa olen tietyin perustein valinnut tutkimukseni kohteen, aineiston sekä viitekehyksen, jolla tutkimustani taustoita ja jonka kautta tutkimusta lähestyn. Tutkimukseni on muodostunut lopulliseen muotoonsa tutkimusprosessissa tekemieni valintojen myötä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 18.)

Osa tutkijoista ehdottaa, että laadullisessa tutkimuksessa ei luotettavuutta arvioitaessa enää käytettäisi määrällisen tutkimuksen puolelta tuttuja käsitteitä validiteetti ja reliabiliteetti, koska laadullisessa tutkimuksessa luotettavuus liittyy koko tutkimusentekoprosessiin (Hirsjärvi, ym. 2008, 227; Kananen 2014, 141; Tuomi & Sarajärvi 2004, 133; Shenton 2004, 63). Braun & Clarke (2013, 278) huomauttavat, että laadullisen tutkimuksen luotettavuuden tarkasteluun ei ole olemassa yhtä ainoaa ja oikeaa kriteeristöä. Tarkastelen tämän tutkimuksen luotettavuutta Parkkilan ym (2000,

26–35) ehdotelman mukaan, jossa luotettavuuden tarkastelussa otetaan huomioon seuraavat kriteerit: uskottavuus, siirrettävyys ja riippuvuus.

Uskottavuuden kriteerillä tarkoitetaan Parkkilan ym. mukaan tutkimusaineiston riittävää kuvausta ja arviota sen totuudenmukaisuudesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 162). Olen pyrkinyt kuvaamaan mahdollisimman seikkaperäisesti tutkimusaineistoni hankintaprosessin sekä sen mistä se koostuu. Kun aineistona on valmiit tekstit, en ole voinut tutkijana vaikuttaa niiden syntyyn, ainoastaan tulkitseminen. Käyttämäni toimintasuunnitelmat ovat kaikkien nähtävillä Internetissä ja lisäksi olen tulosten raportointiluvussa liittänyt mukaan paljon lainauksia toimintasuunnitelmista omien tulkintojeni tueksi.

Siirrettävyyden kriteerillä tarkoitetaan tutkimustulosten siirrettävyyttä tutkimuskontekstin ulkopuoliseen vastaavaan kontekstiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 162). Tutkimusta tehdessä on tiedostettava, että tunteet, ajatukset ja mielipiteet vaikuttavat tutkimusprosessiin (O'Reilly ym. 2013, 167–168). Olen kuvannut tutkimukseni kulun mahdollisimman yksityiskohtaisesti aineiston hankinnasta analyysiin saakka. Vaikka tämän laadullisen tutkimuksen tulokset eivät ole suoraan yleistettävissä koskemaan kaikkia päiväkotia, voivat ne kuitenkin antaa viitteitä siitä, miten lasten osallisuus näkyy päiväkotien arjessa. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että toimintasuunnitelmat pohjautuvat vahvasti valtakunnallisiin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, joka on koko Suomen päivähoitoa ja varhaiskasvatustoimintaa ohjaava asiakirja. Yleistettävyyden sijaan laadullisella tutkimuksella pyritään pikemminkin kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.) Olen pyrkinyt kuvaamaan lasten osallisuutta toimintasuunnitelmissa mahdollisimman monesta näkökulmasta. Tällä tavoin olen lisännyt omaa ymmärrystäni sekä toivon lisääväni myös lukijan ymmärrystä aiheesta. Lisäksi pyrkimyksenä on ollut perustella tekemäni valinnat selkeästi.

Riippuvuuden kriteerillä tarkoitetaan sitä, että tutkimus on toteutettu tieteellisen tutkimuksen yleisesti ohjaavien periaatteiden mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 162). Tässä tutkimuksessa katson noudattaneeni näitä periaatteita. Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman uutta ja monipuolista lähdekirjallisuutta, joka on ohjannut tutkimustani. Olen myös saanut ohjaajaltani asiantuntevaa ja ammattimaista ohjausta työni eri vaiheissa ja palautteen avulla pyrkinyt kehittymään tutkijana.

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on luotettavuuden kannalta tärkeää, että tulokset nousevat aineistosta ja se, että tutkimus toteutetaan huolellisesti ja kuvataan tarkasti. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa nähdään, että tutkija rakentaa tutkimusaiheesta oman sosiaalisen konstruktion sen sijaan, että pyrkisi tuottamaan toistettavissa olevaa totuutta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 171.) Diskurssianalyysiä tehdessään tutkijan täytyy nimetä diskursseja sekä luoda kategorisointeja ja käsitteitä. Tiedostan, että tällä tavoin tulen myös itse luoneeksi ja rakentaneeksi sosiaalista todellisuutta. Olen pyrkinyt nimeämään diskurssit mahdollisimman tarkasti vastaamaan aineistosta analyysin perusteella nousseita tuloksia.

Laadullisen tutkimuksen eettisiä näkökohtia ovat luottamuksellisuuden ja anonymiteetin säilyttäminen. Tutkittavat eivät välttämättä hyödy tutkimuksesta, mutta se voi vahvistaa heidän tietoisuuttaan asiasta. Laadullisessa tutkimuksessa eettisenä ongelmana voivat olla tutkimusprosessin eri vaiheissa tehdyt, etenkin analyysin suorittamiseen tehdyt ratkaisut. Tutkija on vastuussa uuden tiedon tuottamisesta tutkimusprosessin eri vaiheissa. (Coolican 2004, 599–610.) Tutkimusaineistoni käsitti lähes kaikkien Vantaan kunnallisten päiväkotien toimintayksiköiden toimintasuunnitelmat. Vain pientä osaa ei ollut saatavilla Internetissä. Vaikka tutkimusaineisto on vapaasti löydettävissä ja luettavissa, en nähnyt tarpeelliseksi nimetä päiväkoteja tuloslukujen lainausten yhteydessä. Sen sijaan olen käyttänyt lainausten yhteydessä lyhennettä Tosu (toimintasuunnitelma) ja järjestysnumeroa, joka on sattumanvarainen numero ja määräytynyt sen mukaan missä järjestyksessä olen toimintasuunnitelmat kopioinut yhteen tekstitiedostoon omaa analyysiprosessia

helpottaakseni. Koen kuitenkin, että toimintayksiköiden nimien kertomatta jättäminen liittyy myös tutkimuksen eettisyyteen, vaikka suoranaista haittaa nimeämisestäkään yksiköille tuskin olisi koitunut. Olisi ollut eri asia, jos olisin tutkinut vaikkapa lasten omia varhaiskasvatussuunnitelmia. Tällöin eettiset kysymykset olisivat olleet paljon olennaisempia.

5 Tutkimustulokset

5.1 Lasten osallisuuden mahdollistavat toimintatavat

Vantaan kaupungin kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmista oli löydettävissä paljon esimerkkejä lasten osallisuuden mahdollistavista toimintatavoista. Lasten kokoukset olivat yksi eniten mainituista lasten osallisuuden mahdollistavista toimintatavoista. Lasten kokoukset mainittiin yli puolessa 74:stä toimintasuunnitelmasta.

”Toimintatapoina ovat mm. lasten kokoukset ja äänestykset” (Tosu62)

”Osallisuus toteutuu myös suunnitellusti, esimerkiksi lastenkokouksissa...”
(Tosu26)

Useissa toimintasuunnitelmissa lasten kokoukset olivat vain mainittu esimerkkinä lasten osallisuudesta, mutta joissain suunnitelmissa kokouksille myös oli määritelty tarkoitus, kuten seuraavassa lainauksessa toiminnan suunnitteluun osallistaminen:

”Osallistamme lapsia toiminnan suunnitteluun ja arviointiin mm. säännöllisten lasten kokousten avulla...” (Tosu52)

Lasten kokousten lisäksi useissa toimintasuunnitelmissa oli mainittu osallistamisen keinona pienryhmätoiminta, jolla nähtiin olevan vaikutus lasten osallisuuden toteutumiseen. Pienryhmässä toimimisen etuna pidettiin suunnitelmissa sitä, että lapset tulevat niissä isoa ryhmää paremmin nähdyiksi ja kuulluiksi.

”Pienryhmätoiminnalla mahdollistetaan, että jokaisen lapsen ääni tulee kuulluksi päivittäin.” (Tosu25)

Lasten oikeuksiin kuuluvat kuulluksi tuleminen ja osallisuus omaan elämään vaikuttavissa asioissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatuksessa tulee kunnioittaa näitä demokratian toteutumisen keskeisiä periaatteita tukemalla lasten kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja sekä kannustamalla oma-aloitteisuuteen. (Vasu 2016, 24.)

Monissa toimintasuunnitelmissa osallisuutena nähtiin myös lasten mahdollisuus vaikuttaa leikkeihinsä ja leikkikavereihinsa. Leikkitaulujen ja -kuvien käyttö leikin valinnassa oli mainittu monessa suunnitelmassa.

”Leikinvalintataulun kautta lapsi valitsee itselleen mieluisen leikin, leikkikaverin ja leikkipaikan.” (Tosu45)

Baen (2009, 396) toteaa, että leikki on lapsen osallisuuden, valinnan ja vaikutuksen väline. Leikin kautta ja sen tilassa lapsi voi ilmaista kokemuksiaan sekä aikomuksiaan. Lapsen oikeuden osallisuuteen tulisi varhaiskasvatuksessa ilmentyä leikin avulla. Ahosen (2017, 91) mukaan lapset usein haluavat, että aikuisetkin osallistuvat heidän leikkeihinsä. Leikin avulla kasvattaja voikin oppia tuntemaan lasta ja sitä kautta mahdollistaa lapsen osallisuuden toiminnassa.

Lapsen osallisuutta voidaan lisätä ottamalla lapsi mukaan oppimisympäristön ja leikkien suunnitteluun, sääntöjen ja leluhankintojen tekoon tai muihin neuvotteluihin lapsen iän ja mahdollisuuksien mukaan (Turja 2011, 50). Monissa toimintasuunnitelmissa nostettiin esille yhteisten sääntöjen luominen, johon lapset osallistuivat.

”Ryhmien säännöt muokataan yhdessä lasten kanssa ja projektit valitaan äänestämällä lasten antamista vaihtoehtoista” (Tosu34)

”Lapset ovat aktiivisesti suunnittelemassa oman ryhmänsä toimintaa ja ryhmän sääntöjä.” (Tosu58)

Näiden yleisimpien osallistumisen mahdollistavien toimintatapojen lisäksi toimintasuunnitelmissa osallisuuden toteuttamisen keinoissa oli yksittäisiä mainintoja muun muassa ruokaraatiryhmästä, tähtilapsipäivistä tai -viikoista, lasten töiden esille asettamisesta, lasten osiosta ryhmän blogissa, äänestyksistä, haastatteluista sekä projektityöskentelystä, jonka avulla lasten ideoita työstetään.

5.2 Aikuisen roolia korostava diskurssi

Toimintasuunnitelmien lasten osallisuutta käsittelevissä osioissa aikuisen rooli oli esillä vahvasti. Kasvattajien herkkyys lasten havainnointiin ja mielipiteiden kuuntelemiseen sekä sitoutunut läsnäolo lasten arjessa otettiin esille useassa toimintasuunnitelmassa.

”Pidämme tärkeänä kasvattajien herkkyyttä kuunnella lapsia kaikissa tilanteissa.” (Tosu2)

”Aikuisen tehtävä on olla herkkänä havainnoimaan lasten aloitteita ja mahdollistaa osallisuus.” (Tosu6)

”Lasten aloitteita ja ideoita kuunnellaan herkällä korvalla ja toteutetaan mahdollisuuksien mukaan.” (Tosu10)

”Aikuiset ovat läsnä ja kuulevat lasten ajatuksia ja mielenkiinnon kohteita.” (Tosu12)

”Kasvattajan tehtävänä on kuunnella lasta herkällä korvalla...” (Tosu14)

”Lasten mielenkiinnon kohteita kuunnellaan sensitiivisesti ja ideoihin tartutaan oikeasti.” (Tosu15)

”Aikuinen on aidosti ja lämmöllä läsnä lapsille päivän eri tilanteissa.” (Tosu23)

”Sensitiivinen kasvattaja ymmärtää lasten sanattomiakin aloitteita ja tunnistaa lasten mielenkiinnon kohteita ja tarttuu niihin.” (Tosu59)

Muutamassa suunnitelmassa oli maininta aikuisen roolista ei-sanallisesti ilmaistuihin mielipiteisiin tarttumisessa ja huomioimisessa.

”[Aikuinen] huomioi sen, että kaikki aloitteet eivät ole sanallisia ja että myös aroilla lapsilla on vaikuttamismahdollisuuksia” (Tosu61)

”Tuttu kasvattaja oppii tulkitsemaan myös sellaisen lapsen aloitteita, joilla ei ole vielä sanoja kertoa itse.” (Tosu64)

”Pienten ryhmissä lasten havainnointi, sanallisen ja sanattoman viestinnän seuraaminen...” (Tosu73)

”Kasvattajat varmistavat, että kaikkien lasten mielipiteet huomioidaan kommunikointitavasta riippumatta.” (Tosu42)

Kasvattajan herkkyyden ja läsnäolon lisäksi toimintasuunnitelmissa aikuisen rooli korostui lasten rohkaisussa sekä kannustamisessa omien näkemysten ilmaisuun, luovaan ajatteluun tai tekemään asioita, joita ei vielä osaa tai jotka eivät kuulu lapsen lempipuuhiin.

”Kasvattajat huomioivat toiminnan suunnittelussa lasten kiinnostuksen kohteen, mutta myös kannustavat lasta toimimaan niiden osa-alueiden parissa, jotka eivät kuulu hänen lempipuuhiinsa” (Tosu4)

”Kannustamme lapsia auttamaan toisiaan ja osallistumaan pieniin työtehtäviin.” (Tosu20)

”Kannustamme ja rohkaisemme lapsia luovaan ajatteluun, ongelmanratkaisuun sekä informaation kriittiseen käsittelyyn.” (Tosu54)

”Rohkaisemme kaikkia lapsia ilmaisemaan itseään, mielipiteitään ja toiveitaan.” (Tosu14)

Rohkaisu ja kannustaminen ovat esillä myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016). Vasun mukaan lapsia rohkaistaan kysymään ja kyseenalaistamaan sekä muun muassa kannustetaan sinnikkyteen ja olemaan lannistumatta epäonnistumisista sekä keksimään ratkaisuja eri tilanteissa (Vasu 2016, mm. 22–24, 29).

Aikuisen tehtävänä nähtiin toimintasuunnitelmissa turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin luominen sekä sen kautta osallisuuden mahdollistaminen jokaiselle lapselle.

”Tavoitteena on avoin, kuunteleva ja helposti lähestyttävä ilmapiiri, jossa jokainen lapsi uskaltaa osallistua.” (Tosu16)

”Kasvattajien tehtävänä on luoda ryhmässä olosuhteet ja ilmapiiri osallisuudelle myönteiseksi ja tuoda konkreettisia pedagogisia keinoja ja välineitä lapsiryhmien arkeen.” (Tosu57)

”Pidämme huolen siitä, että lapset tuntevat olevansa osa ryhmää.” (Tosu31)

”Kasvattajilla on vastuu hyväksyvän ja sallivan ilmapiirin luomisesta” (Tosu40)

”Aikuisen tehtävä on varmistaa, että lapsi saa ilmaista itseään, vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja että hänellä on tunne, että kuuluu ryhmään, jonka jäsen hän on.” (Tosu46)

Muutamissa suunnitelmissa mainittiin aikuisen rooli lasten leikkien ja toiminnan rikastuttajana. Ahonen (2017, 35–36) toteaa, että leikin kautta oppiminen ei tarkoita aikuisen valmiiksi näyttämiä leikkiä, vaan sen tulisi syntyä enemmän lapsen oman kokemusmaailman kautta. Aikuinen voi olla leikissä läsnä ja osallinen, mutta ei niinkään aktiivisesti ohjaa tekemistä. Aikuisen tulisikin olla enemmän leikin rikastuttaja, joka tarjoaa lapselle mahdollisuuksia toiminnan rikastamiseen ja sitä kautta uusien asioiden oppimiseen.

”Kasvattajat lähtevät aktiivisesti rikastuttamaan lasten leikkejä tai lapsilta nousseita ideoita.” (Tosu52)

”Aikuisen tehtävä on rikastaa ja mahdollistaa lasten aloittamat ideat.” (Tosu71)

”Kasvattajat toimivat oppaina ja oppimisen ohjaajina näyttäen eri toimintamahdollisuuksia.” (Tosu32)

Leinonen ym. (2011, 85) muistuttavat, että ilman aikuisen osuutta ja sitoutumista lasta osallistavaan pedagogiikkaan lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa ei toteudu. Aikuinen voi tukea lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa esimerkiksi havainnoimalla ja huomioimalla lasta. Siljander (2015, 89–92) huomauttaa, että kasvattajan tehtävän päämäärä on kasvatettavan sivistys. Pedagoginen suhde kasvattajan ja kasvatettavan välillä on epäsymmetrinen ja siihen liittyy valtaa ja auktoriteetin toteuttamista. Toiminnassa kasvattajan tulee tiedostaa nämä pedagogisen suhteen jännitteet ja havainnoida kasvatettavan mahdollisuuksia niiden välillä. Havainnoinnin osuutta korostettiin lähes jokaisessa toimintasuunnitelmassa. Havainnointi nähtiin tärkeänä osana sekä toiminnan suunnittelussa että lasten osallisuuden lisäämisessä, mutta myös keinona oppia tuntemaan lapset ja saada selville lasten mielenkiinnon kohteita.

”Lasten osallisuutta tuetaan heti toimintakauden alusta alkavalla lasten havainnoinnilla sekä lasten aloitteiden huomioimisella suunnittelun pohjana.” (Tosu10)

”Toiminnan suunnittelu perustuu näihin pedagogisiin havaintoihin, joita kasvattajat ovat tehneet lapsiryhmän lapsista.” (Tosu23)

”Havainnoimme lasten leikkiä, toimintaa ja kaverisuhteita saadaksemme tietoa heille merkityksellisistä asioista.” (Tosu41)

”Havainnointi on tärkeä osa lasten osallisuuden huomioimista” (Tosu51)

”Eryteisesti pienten lasten kanssa toimiessa lasten osallisuus ja vaikuttaminen pohjautuvat pitkälti kasvattajien tekemään havainnointiin lasten mielenkiinnonkohteista.” (Tosu59)

Pedagogisen toiminnan toteuttamisessa lasten iällä nähdään olevan merkitystä. Pienimpien lasten kohdalla korostuu heidän aloitteellisuuden ja kommunikoinnin sensitiivinen havainnointi. Isompien lasten osallisuutta voi lisätä myös muilla keinoin, kuten ottamalla heidät mukaan pedagogiseen suunnitteluun. (Alasuutari 2012, 105–107.)

5.3 Oppimisympäristön ja toiminnan suunnittelu ja arviointi

Toimintasuunnitelmista löytyi mainintoja lasten osallistumisesta toiminnan sekä oppimisympäristön suunnitteluun ja arviointiin. Oppimisympäristöihin oli mahdollista vaikuttaa esimerkiksi lasten kokousten kautta. Leikkiympäristöihin vaikuttaminen mainittiin useassa toimintasuunnitelmassa.

”Lapset osallistuvat esimerkiksi leikkiympäristön suunnitteluun, joissa lapsilta kysytään mielipiteitä eri asioista ja he osallistuvat myös äänestämällä.” (Tosu2)

”Oppimisympäristöjä valitaan, suunnitellaan ja rakennetaan yhdessä lasten kanssa.” (Tosu3)

”Lapset osallistuvat oman toimintaympäristönsä kehittämiseen.” (Tosu8)

”Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa leikki- ja toimintaympäristöön.” (Tosu35)

”Lapsen ovat mukana kehittelemässä leikki- ja oppimisympäristöjä.” (Tosu49)

”[Lapset] osallistuvat oppimisympäristön rakentamiseen, jotta tilat palvelevat lasten toiveita ja tarpeita mahdollisimman hyvin.” (Tosu44)

”Lastenkokoukset noin kerran kuukaudessa, jolloin lapset voivat arvioida, vaikuttaa ja tehdä valintoja (--) oppimisympäristöjen suunnittelun ja arvioinnin tueksi.” (Tosu15)

Monissa toimintasuunnitelmissa mainittiin lasten osallistuvan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Päivittäisen toiminnan lisäksi myös erityistoiminta, kuten juhlat olivat toimintaa, jonka suunnitteluun lapset saivat osallistua.

”Lapset osallistuvat kaikissa ryhmissä toiminnan suunnitteluun ja arviointiin ikätasonsa mukaisesti.” (Tosu9)

”Lapset ovat vaikuttaneet päiväkodin hankintoihin (esim. pehmopalat ja ulkolelut) ja juhlan suunnitteluun” (Tosu19)

”Lasten kanssa arvioidaan toteutunutta toimintaa. Lapset ovat mukana juhlien suunnittelussa.” (Tosu37)

”Lapset osallistuvat myös toiminnan arviointiin, jolloin he voivat ilmaista, mikä on ollut mieluista tekemistä:” (Tosu47)

Oppimisympäristöjen suunnittelu ja kehittäminen yhdessä lasten kanssa on kirjattu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Oppimisympäristöjen tulisi tukea lasten luontaista uteliaisuutta ja oppimisen halua ja lisäksi ohjata leikkiin, tutkimiseen, fyysiseen aktiivisuuteen sekä taiteelliseen ilmaisemiseen ja kokemiseen. Oppimisympäristöt tarjoavat lapsille vaihtoehtoja mieluisaan tekemiseen, monipuoliseen ja vauhdikkaaseen liikkumiseen, leikkeihin ja peleihin sekä rauhalliseen oleiluun ja lepoon. Lasten ideat, leikit ja heidän tekemänsä työt näkyvät oppimisympäristöissä. (Vasu 2016, 64.)

5.4 Tasa-arvo ja yhteisöllisyys

Yhtenä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustan yleisperiaatteena on yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimus. Varhaiskasvatus on lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävä ja syrjäytymistä ehkäisevä palvelu (Vasu 2016, 14, 18.) Tasa-arvodiskurssi nousi esille toimintasuunnitelmissa mainintoina siitä, että jokaisella lapsella on oikeus kokea itsensä hyväksytyksi sellaisena kuin on ja että heitä kohdellaan tasa-arvoisesti.

”Jokaisella on oikeus kuulua ryhmään, aikuinen varmistaa, ettei kukaan jää ulkopuolelle vaan kaikki pääsevät toimintaan ja leikkeihin mukaan.” (Tosu20)

”Päiväkodin arjessa näkyy kiireettömyys ja arvostava ilmapiiri, jotta jokainen lapsi voi kokea olevansa hyväksytty ja arvostettu.” (Tosu44)

”Lasten osallisuus toteutuu parhaiten hyväksyvässä ilmapiirissä, jossa jokainen lapsi kokee olevansa hyväksytty ja tervetullut päiväkotimme omana itsenään.” (Tosu40)

”Jokainen lapsi kohdataan, vastaanotetaan ja hyvästellään yksilöllisesti joka päivä.” (Tosu28)

”Lapsi on meillä aktiivinen ja tasavertainen toimija.” (Tosu27)

”Toiminta suunnitellaan siten, että kaikilla lapsilla on mahdollisuus osallistua siihen:” (Tosu74)

Eri kulttuuritaustoista tulevat lapset mainittiin vain kahdessa toimintasuunnitelmassa. Arvelen vähäisten mainintojen johtuvan siitä, että päiväkodit eivät koe sen alleviivaamista tärkeäksi, sillä Vantaalla on jo pitkään asunut paljon monista kulttuureista tulevia ihmisiä. Lisäksi kulttuurierojen esiin tuominen tasa-arvon toteuttamisen näkökulmasta on ongelmallista siinäkin mielessä, että se on omiaan lisäämään me-ne -asetelmaa.

”Pyrimme huomioimaan lasten erilaiset kulttuuritaustat olemalla kiinnostuneita heidän juhlistaan ja tavoistaan. Kohtelemme lapsia tasa-arvoisesti.” (Tosu31)

”Aikuisen ratkaisujen avulla huomioimme erityisen tuen tarpeessa olevat lapset sekä monikulttuuriset lapset.” (Tosu39)

Ryhmään kuulumista, ryhmäytymistä ja yhteisöllisyyttä pidettiin monessa toimintasuunnitelmassa tärkeänä osallisuuden ja tasa-arvon toteutumisessa.

”Meille osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsi voi kokea olevansa osa ryhmää ja kelpaa juuri sellaisena kuin on. Jokaisen mielipide ja ajatus on yhtä arvokas.” (Tosu69)

”Jokaisen lapsen tulee tuntee olevansa ryhmän tasavertainen jäsen ja näin ehkäistään syrjäytymistä.” (Tosu67)

”Lapsi saa kokea itsensä hyväksytyksi ryhmän ja yhteisön jäseneksi omana itsenään.” (Tosu22)

”Panostamme vahvasti ryhmäytymiseen, ryhmäänkuulumisen tunne on vahvin osallisuuden muoto.” (Tosu53)

”Osallisuus vahvistaa lapsen kuulumista yhteisöön tasavertaisena jäsenenä.” (Tosu47)

Yhteisöllisyyden ja ryhmähengen tukeminen on kirjattu myös Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmaan. Varhaiskasvatuksen henkilöstöä ohjeistetaan huolehtimaan, että kukaan ei jää yksin ja kaikille on kaveri. Varsinkin lapsen aloittaessa varhaiskasvatuksessa, kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että lapsi pääsee ryhmän jäseneksi ja tuntee kuuluvansa joukkoon. Yhteisöllisyys näkyy varhaiskasvatuksen toiminnassa, jossa tähdätään siihen, että kaikilla on hyvä olla ryhmässä. (Vantaan Vasu 2017, 18.)

5.5 Huoltajat lastensa asiantuntijoina

Toimintasuunnitelmissa oli omat osionsa huoltajien osallisuudelle, mutta huoltajat mainittiin myös monissa toimintasuunnitelmissa lasten osallisuuden kohdalla. Huoltajat nähtiin asiantuntijoina lastensa mielenkiinnon kohteiden kartoittamisessa. Tämä korostui varsinkin pienimpien lasten kohdalla, jotka eivät välttämättä vielä osanneet ilmaista ajatuksiaan varhaiskasvattajille.

”Myös huoltajat ovat kertoneet kyselylomakkeella kirjallisesti tai vasukeskusteluissa lastaan kiinnostavista asioista ja leikeistä.” (Tosu14)

”Nuorimpien lasten toiveita kysellään vanhempien välityksellä.” (Tosu20)

”Kasvattajat huomioivat lapsia ja keskustelevat heidän huoltajiensa kanssa lasten mielenkiinnon kohteista.” (Tosu63)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016, 30) mukaan lasten ja huoltajien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arvioimiseen vahvistaa osallisuutta. Huoltajien kanssa tehtävällä yhteistyöllä on tärkeä merkitys varhaiskasvatuksessa. Yhteistyön tavoitteena on huoltajien ja henkilöstön yhteinen sitoutuminen lasten terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen. Luottamuksen rakentaminen sekä tasa-arvoinen vuorovaikutus ja keskinäinen kunnioitus tukevat kasvatusyhteistyötä. (Vasu 2016, 32–33.)

5.6 Kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelu

Varhaiskasvatussuunnitelmassa (Vasu 2016, 21–24) puhutaan laaja-alaisesta osaamisesta. Tämän laaja-alaisen osaamisen nähdään muodostuvan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon kokonaisuudesta. Tiedon- ja taidonalat yhdistävää osaamista tarvitaan, jotta voi kasvaa ihmisenä, opiskella, tehdä työtä ja toimia kansalaisena. Mainintoja kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelusta tuli esille jonkin verran toimintasuunnitelmissa.

”He oppivat vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin ja näin harjoittelevat yhteiskunnassa tarvittavia taitoja.” (Tosu3)

”Osallisuus on myös omatoimisuutta, lapset harjoittelevat päivittäin monia asioita mm. omista tavaroista huolehtimista.” (Tosu6)

”Lapset saavat olla oman elämänsä aktiivisia toimijoita ja oman elämänsä subjekteja ja heidät otetaan mukaan erilaisiin arjen toimiin.” (Tosu36)

”Käytännön kasvatustyössä tämä toteutuu lasta kuuntelemalla, lasten aloitteisiin vastaamalla ja luomalla toimintatapoja, joissa lapset saavat aloitteensa ja äänensä kuuluviin mm. vastuukasvattajuus...” (Tosu38)

”Harjoitteleimme neuvottelutaitoa ja kompromissien tekoa sekä valintojen tekoa monesta eri vaihtoehdosta.” (Tosu39)

”Lapset osallistuvat kaikkiin arjen työtehtäviin.” (Tosu41)

”Leikin lisäksi lapsilla on paljon arkisia apulaisen tehtäviä ikätasoon sopivalla tavalla. Kasvattajan johdolla he huolehtivat leluista ja tavaroista, (--) auttavat ruokailussa kokkiapulaisina (--) jne.” (Tosu45)

”Pienet arkiset apulaistehtävät kuten esimerkiksi pöydän kattaminen ovat tärkeitä toimintatapoja lapsille.” (Tosu50)

”Lasten osallisuudella tarkoitamme vaikuttamismahdollisuuksia omaan elämään ja arkeen; kokemusta vaikuttamisesta.” (Tosu71)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on oma lukunsa itsestä huolehtimisesta ja arjen taidoista. Siinä luetellaan keinoja, joilla lasten itsenäisyyden lisääntymistä tuetaan. Lasten kanssa harjoitellaan erilaisia taitoja, kuten pukeutumista, ruokailua sekä henkilökohtaisesta hygieniasta ja omista tavaroista huolehtimista. Lisäksi lasta ohjataan toimimaan vastuullisesti ja turvallisesti varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä sekä lähiluonnossa ja liikenteessä. (Vasu 2016, 23.)

5.7 Oppimis- ja lapsikäsitukset

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita ohjaava oppimiskäsitys näkyy ilman muuta myös paikallisissa toimintasuunnitelmissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjana on oppimiskäsitys, jonka mukaan lapset kasvavat, kehittyvät sekä oppivat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa. Oppimiskäsitys pohjautuu myös näkemykseen lapsesta aktiivisena toimijana. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pedagogiikka perustuu määriteltyyn arvoperustaan, käsitykseen lapsesta, lapsuudesta sekä oppimisesta. (Vasu 2016, 20.) Osallisuutta ja sitä mahdollistavia toimintatapoja perusteltiin toimintasuunnitelmissa oppimis- ja lapsikäsitksillä.

”Osallisuus tuo lapselle tunteen, että hän kuuluu joukkoon ja hänen sanomisellaan on merkitystä.” (Tosu6)

”Lapselle osallisuus on mahdollisuutta tulla kuulluksi jokapäiväisissä leikeissä ja askareissa, jolloin hän kokee olevansa hyväksytty ja arvostettu ryhmänsä jäsen.” (Tosu25)

”Leikki on lapsen luontainen tapa oppia sosiaalisia taitoja. Leikkimällä lapsen minäkuva, itsetunto ja taidot kehittyvät.” (Tosu30)

”Lapsella on oikeus osallistua ja tulla kuulluksi itseään koskevissa päätöksissä.” (Tosu41)

”Lasten osallistuminen ja vaikuttaminen ovat meille tärkeä jokapäiväinen asia.” (Tosu43)

”Lasten osallisuudella tarkoitetaan sitä, että lapsi kokee tulevansa kuulluksi ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa omassa yhteisössään.” (Tosu47)

”Lasten osallisuus vahvistaa yhteisöllisyyttä.” (Tosu57)

Puroila ym. (2016) toteavat, että kasvattajien näkemysten lapsen kasvusta, oppimisesta ja kehityksestä on huomattu ohjaavan arjen valintoja, toiminnan painotuksia, lasten ja aikuisten suhteen laatua ja siten varhaiskasvatuksen toteuttamista.

5.8 Vuorovaikutus osallisuuden rakentajana

Kasvatus on ennen kaikkea vuorovaikutuksellista toimintaa. Lasta ei nähdä kulttuurista ja yhteiskunnasta erillisenä, vaan aktiivisena toimijana vuorovaikutuksessa ympäristön ja ihmisten kanssa. Nykytutkimuksen mukaan lapsen osallisuus nähdään vuorovaikutteisena suhteena lapsen ja aikuisen välillä. (Leinonen ym. 2014, 2.) Toimintasuunnitelmissa oli nähtävissä jonkin verran mainintoja vuorovaikutuksesta lapsen osallisuuden rakentajana. Keskustelu on yksi tärkeä vuorovaikutuksen muoto, mutta vuorovaikutus voi olla myös ei-sanallista.

”Osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa, jossa lapsi on aktiivinen toimija ja mielipiteiden esittäjä.” (Tosu6)

”Lapsiin tutustuminen ja lasten kanssa keskustelut ovat lähtökohtana osallisuuden toteutumiselle yksikössämme.” (Tosu8)

”Kiinnitämme huomiota erityisesti positiiviseen ja kannustavaan vuorovaikutukseen.” (Tosu15)

”Lapsia opetetaan keskustelemaan eri aiheista.” (Tosu24)

”Tuemme kaikkien lasten keskinäisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä.” (Tosu30)

”Toteutetusta toiminnasta keskustellaan lasten kanssa ja arvioidaan yhdessä sen onnistumista.” (Tosu48)

”Kuvia käytetään vuorovaikutuksen tukena.” (Tosu52)

Varhaiskasvatuksessa osallisuus on keskustelun ja pohdinnan lisäksi neuvottelua, ideoita, näkemyksiä sekä osallistumista yhteiseen toimintaan. Näiden avulla varhaiskasvatus pystyy vastaamaan yhteiskunnallisiin arvoihin ja pedagogisiin vaatimuksiin. Lisäksi lapsi oppii ajattelua ja taitoja, jotka vahvistavat lapsen käsitystä itsestään ja omasta ajattelusta. (Turja 2011, 52.)

6 Pohdinta

6.1 Pohdintaa aineistosta

Tässä tutkielmassa tarkastelin lasten osallisuuden diskurssien rakentumista Vantaan kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmissa. Tutkimuksen tarkoituksena oli etsiä aineistosta vastausta siihen, millaisena lapsen osallisuuden toteuttaminen näyttäytyi toimintasuunnitelmissa, miten osallisuutta tuetaan ja millaisista toiminnoista se rakentuu. Aineiston rajaaminen toimintasuunnitelmiin ei antanut mahdollisuutta selvittää toteutuiko toimintasuunnitelmiin kirjatut osallisuuden edistämisen ja mahdollistamisen keinot oikeasti päiväkodin toiminnassa. Koen kuitenkin, että aineiston rajaaminen oli perusteltua tutkielman pitämiseksi hallittavan kokoisena ja lyhyehkössä ajassa toteutettavana projektina. Koen myös, että kasvatustoimintaa ohjaavat kirjalliset dokumentit sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti osaltaan rakentavat sitä sosiaalista todellisuutta mitä päiväkodin varhaiskasvatuksessa tuotetaan ja ovat sinällään kiinnostava tutkimuskohde.

Toimintasuunnitelmat olivat lyhyehköjä dokumentteja ja ne kaikki olivat tehty samaa pohjaa apuna käyttäen. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmaan (2017) kirjattu vaatimus toimintayksiköiden toimintasuunnitelmien laatimisesta mahdollisti, että lähes kaikilta Vantaan kunnalliselta toimintayksiköltä sellainen oli löydettävissä. Lisäksi aineiston keräämistä helpotti se, että asiakirjat olivat laitettu vapaasti nähtäville Vantaan kaupungin Internet-sivuille. Olin pitkään tuskailut aineiston keräämisen vaikeuden kanssa, jonka vuoksi suunnitelmien saatavuuden helppous oli tässä kohtaa tervetullut käänne tutkielman valmistumisen ja oman työskentelymotivaationi kannalta.

Aineiston koko osoittautui riittäväksi tutkielman tekemiseen. Yhteensä 74 toimintasuunnitelmassa lapsen osallisuuden diskursseja tuli esiin useita. Yhteneväisyyksiä esiintyi suunnitelmissa sen verran reilusti, että kattavampi määrä

toimintasuunnitelmia tuskin olisi tuonut tarjolle useampia lasten osallisuuden ilmenemis- tai edistämismuotoja.

Tutkimuskysymykset muotoutuivat lopulliseen muotoonsa aineistoon tutustumisen aikana. Toimintasuunnitelmien valmiissa pohjassa yksi osio oli otsikoitu nimellä ”Lasten osallisuus”, joka ohjasi mielenkiintoni osallisuuden tarkasteluun. Varhaiskasvatus on aikuisten toteuttavaa ja ohjaavaa toimintaa, mutta kuitenkin lapsen osallisuus on Varhaiskasvatuslakiinkin (L 540/2018) kirjattu lapsen oikeus. Tämä ristiriita herätti mielenkiintoni tutkimaan millä tavoin lasten osallisuus toimintasuunnitelmiin oli kirjattu.

6.2 Tulosten yhteenvetoa

Osallisuuden toteuttaminen näyttäytyi Vantaan kaupungin kunnallisten päiväkotien toimintasuunnitelmissa monella tavoin. Kaikkien toimintayksiköiden käyttämän suunnitelmanpohjan yksi otsikko oli ”Lasten osallisuus”, joka varmasti haastoi yksiköiden varhaiskasvattajia pohtimaan millaisilla toimintatavoilla lasten osallisuutta voitaisiin edistää. Muodostin analyysin jälkeen aineistosta lopulta kahdeksan osallisuuden diskurssia, jotka olivat lasten osallisuuden mahdollistavat toimintatavat, aikuisen roolia korostava diskurssi, oppimisympäristön ja toiminnan suunnittelu, tasa-arvo ja yhteisöllisyys, huoltajat lastensa asiantuntijoina, kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelu, oppimis- ja lapsikäsitteet sekä vuorovaikutus.

Lasten osallisuuden mahdollistavia toimintatapoja oli lueteltu aineistossa useita. Yleisimmät toimintatavat olivat lastenkokoukset ja lasten mielipiteiden ja kiinnostuksen kohteiden kartoittaminen. Lasten havainnoinnilla ja vuorovaikutuksella nähtiin olevan keskeinen rooli lasten ajatusten selvittämisessä. Toimintasuunnitelmien mukaan lapset saivat usein antaa panoksensa oppimisympäristöjen ja toiminnan suunnittelussa. Leikkiä pidettiin tärkeänä lapsen osallisuuden muotona. Leikissä lapsen osallisuuden nähtiin korostuvan, sillä se koostui monesta sellaisesta tekijästä, jotka yleisesti nähtiin

osallisuutta vahvistavaksi. Näitä oli muun muassa ryhmään kuulumisen tunne, omat mielenkiinnon kohteet ja sosiaalinen vuorovaikutus. Huoltajien roolia lasten osallisuuden toteutumisessa pidettiin myös tärkeänä. Varsinkin pienten lasten kohdalla huoltajat pystyivät ehkä lastaan paremmin sanallistamaan varhaiskasvattajille hänen mielenkiinnon kohteensa. Kansalaistaitojen ja vastuun harjoittelu tuli ilmi toimintasuunnitelmissa esimerkiksi juuri lasten kokousten kautta. Omista tavaroista ja leluista huolehtimista pidettiin omien asioiden ja omatoimisuuden harjoitteluna. Kokkiapulaisena toimiminen ja muut arkiset apulaisen tehtävät tuotiin esille osassa toimintasuunnitelmia.

6.3 Teoreettisesta viitekehystä ja metodologiasta

Teoreettisen viitekehysten rakentuminen tutkimuksen taustalle oli mielenkiintoinen prosessi. Keskeisiin käsitteisiin tarkemmin tutustuminen toi itselleni lisää tietoa ja näkökulmia tutkimusaiheesta. Varhaiskasvatuksesta sekä lasten osallisuudesta löytyi paljon tutkimuksia, joiden avulla löytyi runsaasti tutkimusta tukevaa lähdekirjallisuutta. Teorialukujen kirjoittamisen myötä käsitykseni lasten osallisuudesta syveni ja siitä muotoutui moniulotteinen ja kiinnostava aihe, jota on mahdollista ja tarpeellista tutkia vielä paljon enemmän.

Diskurssianalyttinen lähestymistapa oli aluksi hieman haastava hahmottaa. Kandidaatintutkielmasta itselleni tutun sisällönanalyysin keinoina käytettävien teemoittelun ja tyypittelyn sijaan diskurssianalyysissä huomio kiinnitetään temaattisten sisältöjen sijaan enemmän siihen, miten kieltä käytetään ilmaisemaan asioita ja miten asioita sekä ilmiöitä tuotetaan. Tämän vuoksi se sopi oikein hyvin analyysimenetelmäksi tähän tutkimukseen, jossa aineistona oli institutionaalisen, eli tarkemmin varhaiskasvatuksen tuottaman puheen tulkitseminen.

6.4 Tulosten peilautuminen teoriaan

Tutkimustulokset noudattelevat hyvin läheisesti samaa linjaa kuin Vennisen, Leinosen ja Ojalan (2010) tutkimuksen tulokset. Venninen ym. tutkivat pääkaupunkiseudun päiväkotien kasvatus- ja ohjaushenkilöstön käsityksiä lasten osallisuudesta ja sen mahdollistamisesta päiväkotihoidossa. Vennisen ym. tuloksissa ilmeni päätöksentekomahdollisuuksien määrä, ilmapiirin merkitys, sekä aikuisten ammattitaidon korostuminen osana lapsen osallisuuden toteutumista. Tulosten yhteneväisyys ei sinällään ole yllättävää, sillä Vennisen ym. tutkivat kasvatushenkilöstön jäsenet ovat myös juuri niitä, joiden tehtävänä on paikallisten toimintasuunnitelmien tekeminen.

Tuloksista on nähtävissä myös samansuuntaisia havaintoja kuin Virkin (2015) tutkimuksessa. Virkki tutki väitöskirjassaan lasten toimijuutta ja osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Virkin tutkimuksen tulosten mukaan lasten ja kasvattajien kokemuksen perusteella päiväkodin toiminnoista lapsia osallistaa eniten leikki. Samanlaisen tulokseen leikin keskeisestä roolista ovat tulleet myös Alasuutari ym. (2014) omassa tutkimuksessaan.

6.5 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet

Toimintasuunnitelmien perusteella osallisuus rakentuu ja osallisuutta tuetaan päiväkodin toimintasuunnitelmissa siis monella tavoin. On hienoa nähdä, että lasten osallisuuteen kiinnitetään huomiota toimintaa ohjaavia asiakirjoja laadittaessa. Tämän tutkimuksen perusteella ei kuitenkaan voida tehdä suurempia johtopäätöksiä siitä, toteutuuko osallisuus samassa mittakaavassa myös käytännössä. Kuitenkin se, että osallisuuden tärkeys tiedostetaan ja sen edistämistä pohditaan asiakirjojen tasolla, on hyvä asia. Varhaislapsuuden kokemukset vaikuttamisesta ja siitä, että omilla kiinnostuksen kohteilla on väliä ja niitä huomioidaan, on varmasti hyötyä lapselle tulevaisuutta ajatellen.

Tässä tutkimuksessa lasten osallisuutta on tutkittu vain varhaiskasvatuksen ammattilaisten laatimien toimintasuunnitelmien kontekstissa. Jatkotutkimuksena olisi kiinnostavaa tutkia lasten osallisuutta jonkin eri tavalla kerätyn ja erilaisen aineiston avulla. Tällaisia voisi olla esimerkiksi lasten haastatteleminen ja havainnointi tai varhaiskasvattajien tai päiväkodin johtajien haastatteleminen. Olisi kiinnostava myös löytyykö lasten osallisuuden mahdollistavissa toimintatavoissa eroja eri alueiden päiväkotien välillä. Voisi esimerkiksi tutkia lasten osallisuuden toteutumista vaikkapa jonkin pienemmän kaupungin tai kunnan päiväkodeissa.

Lähteet

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä. PS-Kustannus.

Alasuutari, M. 2006. Kulttuuriset kehykset kasvatusvuorovaikutuksessa. Teoksessa Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A-M. & Rasku-Puttonen, H. (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Tampere. Vastapaino. 70–90.

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere. Vastapaino

Alasuutari, M., Karila, K., Alila, K. & Eskelinen, M. 2014. Vaikuta varhaiskasvatukseen: Lasten ja vanhempien kuuleminen osana varhaiskasvatuksen lainsäädäntöprosessia. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:13.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75257/tr13.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 8.11.2018.)

Alila, K., Eskelinen, M., Estola, E., Kahiluoto, T., Kinos, J., Pekuri, H-M., Polvinen, M., Laaksonen, R. & Lamberg, K. 2014. Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksiä 2014:12.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75258/tr12.pdf> (Luettu 7.11.2018.)

Bae, B. 2009. Children’s Right to Participate – Challenges in Everyday Interactions. European Early Childhood Education Research Journal, 17(3), 391–406.

Braun, V. & Clarke, V. 2013. Successful qualitative research: A practical guide for beginners. Los Angeles, CA. Sage.

Coolican, H. 2004. Research methods and statistics in psychology. London. A Hodder Arnold Publication.

Fairclough, N. 2013. Critical Discourse Analysis. Taylor & Francis. Routledge.

Farquhar, S. & White, E. J. 2014. Philosophy and pedagogy of early childhood. Educational Philosophy and Theory 46 (8). 821–832.

Hanhivaara, P. 2006. Maailmaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun. Nuorisotutkimus/Nuorisotutkimusverkosto 3. 29–38.

Hart, R. 1992. Children's participation: from tokenism to citizenship. Innocenti Essays, nr. 4. Florence. Unicef.

Helenius, A. 2008. Kasvatus heijastaa yhteiskuntaa. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. (toim.) Pedagogiikan palikat – Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki. WSOY. 191–201.

Hellström, M. 2008. Sata sanaa opetuksesta – keskeisten käsitteiden käsikirja. Jyväskylä. PS-Kustannus.

Hill, M., Davis, J., Prout, A. & Tisdall, K. 2004. Moving the participation agenda forward. Children and Society 18. 77–96.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. 13.–14.p. Helsinki. Tammi.

Hujala-Huttunen, E. & Järvi, S. 1996. Finnish culture and early childhood curriculum. *Early Childhood Development and Care* 123 (1). 101–113.

Husa, S. & Kinos, J. 2005. Academisation of Early Childhood Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 49(2), 133–151.

Hyvönen, V. 2017. Lapsen osallisuuden diskursseja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016). Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
<http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201802091200.pdf> (Luettu 20.11.2018.)

Härkönen, U. 2003. Mitä termit varhaiskasvatus ja esiopetus tarkoittavat? University of Joensuu, Research Reports of the Faculty of Education, 86.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2016. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käytäntö. Tampere. Vastapaino. 25–50.

Kananen, J. 2014. Etnografinen tutkimus: Miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön? Jyväskylä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. 2001. Varhaiskasvatus muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä. PS-Kustannus. 13–24.

Karila, K., Kosonen, T. & Järvenkallas, S. 2017. Varhaiskasvatuksen kehittämisen tiekartta vuosille 2017-2030. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:30.

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80221/okm30.pdf> (Luettu 7.11.2018.)

Karimäki, R. 2008. Katsaus: näkökulmia 2000-luvun lapsuuteen. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 1 (15). 1–10.

Kettunen, H-M. 2018. Kasvatuksen tavoitteet paperilla – diskurssianalyysi lasten ja nuorten kasvatussuunnitelmista. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Kirby, P., Lanyon, C., Cronin, K. & Sinclair, R. 2003. Building culture of participation. Involving children and young people in policy, service planning, delivery and evaluation. Research report. London. National Children's Bureau. Department for Education and Skills.

Leinonen, J., Brotherus, A. & Venninen, T. 2014. Children's participation in Finnish preschool education – Identifying, Describing and Documenting Children's Participation. Nordisk Barnehageforskning 7(8). 1–16.

Mannion, G. 2007. Going spatial, going relational: Why 'listening to children' and children's participation needs reframing. Discourse 28 (3). 405–420.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01596300701458970> (Luettu 19.11.2018.)

Mäkinen, J-H. 2018. Nykypolitiikka pilaa demokratian maineen. Kolumni. <https://yle.fi/uutiset/3-10483083> (Luettu 21.11.2018.)

Nivala, E. 2010. Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku. Turun ammattikorkeakoulu. 18–25.

Nuorisobarometri 2017. Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017. Valtion nuorisoneuvosto. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2018/03/Nuorisobarometri_2017_WEB.pdf (Luettu 21.11.2018.)

Nyland, B. 2009. The guiding principles of participation. Infant, toddler groups and the United Nations Convention on the Rights of the Child. Teoksessa Berthelsen, D., Brownlee, J. & Johansson, E. (toim.) Participatory learning in the early years. Research and pedagogy. New York. Routledge. 26–43.

O'Reilly, M., Ronzoni, P. & Dogra, N. 2013. Research with children: Theory & practice. Los Angeles, CA. Sage.

Paasivirta, A. 2012. Miten tullaan lastensuojelun asiakkaaksi? Vastaanottoryhmillä apua nopeasti ja oikea-aikaisesti. Teoksessa Strömberg-Jakka, M. & Karttunen, T. (toim.) Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä. PS-Kustannus. 234–252.

Pajulammi, H. 2104. Lapsi oikeus ja osallisuus. Väitöskirja. Helsinki. Talentum.

Parkkila, M., Välimäki, M. & Routasalo, P. 2000. Kuvaileva tutkimus pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevan potilaan yksinäisyydestä. Hoitotiede 12. 26–35.

Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere. Vastapaino.

Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. 2003. Delaktighet som värdering och pedagogik. Pedagogisk Forskning I Sverige 8 (1–2). 70–84.

Pukk, M. 2015. Varhaiskasvatus Virossa. Aikalaiskuvauksia lastentarhatoiminnan alkuaajoista nykypäivään. Acta Universitatis Tamperensis 2068. Tampere. Tampere University Press.

Puroila, A-M., Johansson, E., Estola, E., Emilson, A., Einarsdóttir, J. & Broström, S. 2016. Interpreting values in the daily practices of Nordic preschools: A cross-cultural analysis. *International Journal of Early Childhood* 48(2), 141–159.

Raittila, R., Liinamaa, T. & Tuominiemi, L. 2017. Tulevaisuuteen suuntaava varhaiskasvatustiede. *Kasvatus & Aika* 11 (3). 60–69.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_1.html (Luettu 14.11.2018.)

Sandberg, A. & Eriksson, A. 2010. Children’s participation in preschool – on the conditions of the adults? *Preschool staff’s concepts of children’s participation in preschool everyday life. Early Child Development and Care* 180 (5). 619–631.

Shenton, A. 2004. Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information* 22. 63–75.

Shrier, H. 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children and Society* 15 (2). 107–117.

Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopiston opettajankoulutuslaitos. Oulu. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn951425340X.pdf> (Luettu 19.11.2018.)

Siljander, P. 2015. Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen: peruskäsitteet ja pääsuuntaukset. Tampere. Vastapaino.

<https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685122> (Luettu 8.11.2018.)

Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talon lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin työpapereita 2008:1.

http://www.socca.fi/files/100/Talon_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf

(Luettu 19.11.2018.)

Theobald, M. A. & Kultti, A. 2012. Investigating child participation in the everyday talk of teacher and children in preparatory year. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 13 (2). <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/ciec.2012.13.3.210> (Luettu 20.11.2018.)

Thomas, N. 2000. *Children, family and state: decision-making and child participation*. New York. Houndmills Macmillan Press.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2004. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki. Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki. Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki. Tammi.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) *Eriäinen oppija – yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä*. Opetus 2000. Jyväskylä. PS-Kustannus. 167–196.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-Kustannus. 38–55.

Turja, L. 2017. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-Kustannus.

<https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517638> (Luettu 19.11.2018.)

Turja, L. & Vuorisalo, M. 2017. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere. Vastapaino.

<https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517686532> (Luettu 7.11.2018.)

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma. 2017.

https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/132358_Vantaan_varhaiskasvatussuunnitelma_2017.pdf (Luettu 7.11.2018.)

Varhaiskasvatuslaki L 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540> (Luettu 8.11.2018.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2016. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Opetushallitus.

https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf (Luettu 8.11.2018.)

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi”. Lasten osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Työpapereita 2010: 3. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.

Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology 66. Joensuu. Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/ (Luettu 19.11.2018.)

Virkki, P., Nivala, E., Kiilakoski, T. & Gretschel, A. 2012. Päiväkotien tarjoama osallisuusympäristö. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) Demokratiapöytäkirja. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 118. Helsinki. Hakapaino. 180–186.

Välimäki, A-L. & Rauhala, P. 2000. Lasten päivähoiton taipuminen yhteiskunnallisiin murroksiin Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 65 (5). 387–405.

Wong, N. T., Zimmerman, M. A. & Parker, E. A. 2010. A typology of youth participation and empowerment for child and adolescent health promotion. American Journal of Community Psychology 46 (1–2). 100–114.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1007/s10464-010-9330-0> (Luettu 19.11.2018.)

Ylitapio-Mäntylä, O., Vaattovaara, V., Jauhiainen, A. & Lahelma, E. 2017. Feministinen kasvatusalan tutkimus: Marginaalista osallisuuden vahvistajaksi. Teoksessa Toom, A., Rautiainen, M. & Tähtinen, J. (toim.) Toiveet ja todellisuus. Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa. Jyväskylä. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 75. 143–165.